

ВСТУП

19 серпня 1991 року канал «Сі-еН-еН» цілий день у прямому ефірі висвітлював спробу путчу проти президента Радянського Союзу Михайла Горбачова. За підтримки КДБ старі реакціонери з надр уже хисткого комуністичного режиму ізолювали Горбачова на його дачі в Криму та проголосили в країні надзвичайний стан. У світових ЗМІ з'явилася тоді безліч різних експертів та політиків, стурбованих тим, що путч може призвести до раптового кінця перебудови або навіть початку громадянської війни, адже в центрі Москви почали їздити танки.

Мене теж того вечора запросили як гостя на «Шоу Ларрі Кінґа» разом із колишнім послом США в ООН Джин Кіркпатрік, професором із Каліфорнії та колишнім оперативником КДБ. Лише я заявив тоді, що путч не має жодного шансу на успіх і все це триватиме не більш ніж сорок вісім годин, а не кілька місяців, як передбачали Кіркпатрік та багато інших. Я наполягав, що лідери путчу не мають підтримки в народі і їхня спроба зупинити реформи, що, як вони боялися, можуть призвести до розпаду Союзу Радянських Соціалістичних Республік, була приречена. Адже в правлячій бюрократії не було єдності й багато хто вважав, що матиме кращі можливості для просування саме після розпаду Союзу. Мої слова отримали дуже ефектне підтвердження, коли тодішній президент Росії

Борис Єльцин зачитав на танку своє відоме звернення до росіян, а люди з усієї Москви виступили за свободу та демократію. Путчисти усвідомили, що народ проти них. Через два дні вони здалися.

Спроба путчу не лише провалилася, але й прискорила загибель Радянського Союзу, продемонструвавши його громадянам чіткий вибір. Звісно, розпад країни й незалежне майбутнє трохи лякали, але вони точно не здавалися гіршими за тоталітарне теперішнє. Подібно до ефекту доміно упродовж наступних місяців радянські республіки одна за одною проголошували свою незалежність. А в самій Москві через два дні після невдалого путчу радісний натовп скинув пам'ятник грізному засновникові радянської таємної поліції, «залізному» Феліксу Дзержинському перед головною будівлею КДБ.

Сьогодні мені важко без емоцій читати коментарі для преси тих, хто тоді був там. «Це розпочне наш процес очищення», — сказав лідер профспілки шахтарів. Православний священник наголосив: «Ми знищимо величезну небезпечну тоталітарну машину КДБ». А натовп скандував «Геть КДБ!» та «Сво-бо-да!». Міліція знімала свої кашкети, щоб приєднатися до маршу, а на постаменті ненависної статуї з'являлися написи на кшталт «М'ясників КДБ — під суд!». Один із учасників, лікар за фахом, зауважив, що цей протест не такий, як у попередні місяці: «Ми відчуваємося так, неначе заново народилися».

І тому так шокує уяву, що лише через вісім років, 31 грудня 1999-го, президентом Росії стане колишній підполковник того самого КДБ. Демократичні реформи країни, які лише зароджувалися, будуть зупинені й поступово згорнуті. Уряд розпочне утиски ЗМІ та всього громадянського суспільства. Зовнішня політика Росії стане агресивною та войовничою. Не буде ніякого процесу очищення, ніяких тюрем для «м'ясників» і ніякого руйнування машини КДБ. Пам'ятник Дзержинському скинули, але тоталітарні репресії, які він уособлював, нікуди не поділися. На певний час вони затихли, але потім відродилися знову в особі Володимира Путіна.

Зазираємо наперед: на початок 2015 року Путін усе ще сидить у Кремлі. Лише через шість років після вторгнення до іншої сусідньої держави — Республіки Грузія — російські війська напали на Україну й анексували Крим. Через лічені дні після завершення Зимових Олімпійських ігор у Сочі в лютому 2014-го Путін розв'язав війну на сході України та став першим, хто силою захопив суверенну територію іншої країни з часу вторгнення Саддама Хусейна в Кувейт. Ті самі світові лідери, які усміхнені фотографувалися з Путіним ще рік тому, тепер впроваджують санкції проти Росії та членів її правлячої еліти. Росія погрожує перекрити трубопроводи, якими постачається третина необхідних Європі нафти й газу. З приходом до влади Путіна в ролі *capo di tutti capi* («боса всіх босів») його мафіозна держава перейшла від клептократії, що заперечує будь-яку ідеологію, до використання явно фашистської пропаганди й тактики. Повернувся й привид ядерної війни, про якого вже почали потроху забувати.

Нинішня криза має дві передісторії. Перша пов'язана з тим, як Росія так швидко перейшла від святкування кінця комунізму до обрання президентом офіцера КДБ, а потім і до нападу на своїх сусідів. А друга — з тим, як вільний світ допоміг цьому статися через байдужість, нерозуміння та неправильну реалізацію добрих намірів. І тут дуже важливо визначити, що саме пішло не так. Адже, незважаючи на те, що зараз Путін становить пряму та явну загрозу, Європа й Америка все ще не розуміють ситуацію. Натомість світові демократії повинні об'єднатися та повторити уроки перемоги в минулій Холодній війні, перш ніж ми повністю сповземо до наступної.

Путінська Росія, вочевидь, є найбільшою та найнебезпечнішою загрозою, що постає сьогодні перед світом, але не єдиною. Звісно, терористичні угруповання на кшталт Аль-Каїди чи Ісламської Держави не мають (попри назву останньої) кордонів, величезних ресурсів та зброї масового ураження, які є в розпорядженні Путіна. Проте атаки 11 вересня та подібні до них навчили нас, що не обов'язково мати національний прапор чи навіть армію, щоб завдати жахливого удару по наймогутнішій

у світі країні. Ба більше, неспроможністю демократичних держав організувати активну оборону користуються й країни, що заохочують тероризм. Криваві режими Ірану, Північної Кореї та Сирії просто насолоджуються тим, що проводять довгі години за столом переговорів із великими світовими державами, не йдучи на суттєві поступки.

Про виклики багатополярного світу, що постали з кінцем Холодної війни, говориться не вперше. Проте послідовної стратегії їх вирішення бракує й досі. Проблема полягає в тому, що після закінчення Холодної війни в її переможців не лишилося відчуття мети та спільного ворога, проти якого слід об'єднуватися. У ворогів же вільного світу такої проблеми не було. Вони й далі гуртувалися навколо ідеї протидії принципам та нормам ліберальної демократії та прав людини, символом і матеріальним представником яких бачили передусім Сполучені Штати Америки. А ми, незважаючи на це, продовжуємо взаємодіяти з ними, вести з ними переговори й навіть постачати цих ворогів зброєю та коштами, які вони використовують, щоб атакувати нас. Перефразовуючи вислів Вінстона Черчилля щодо політики умиротворення, ми годуємо крокодилів, сподіваючись, що вони зжеруть нас останніми.

Будь-яке політичне охолодження взаємин між Вашингтоном та Москвою чи Пекіном швидко починає критикуватись обома сторонами як потенційне «повернення до Холодної війни». На жаль, сьогодні це кліше використовують в іронічному сенсі, а шлях до перемоги в Холодній війні потроху забувають замість того, щоб дотримуватися його й надалі. Замість обстоювання принципів добра і зла, правильного й неправильного, а також універсальних цінностей права та життя людини, ми маємо «перезавантаження», моральну рівність та політику взаємодії. Тобто умиротворення під багатьма іншими назвами. Світ потребує нового альянсу, заснованого на глобальній *Magna Carta* (Великій хартії вольностей) — декларації фундаментальних прав, яку мають визнавати всі його члени. Сьогодні держави, що цінують свободу особистості, контролюють більшу частину ресурсів,